

<https://doi.org/10.4467/2543733XSSB.25.009.22506>

MARCIN KASPERKOWIAK

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych UJ

 <https://orcid.org/0000-0001-6164-2515>

Ewolucja systemu partyjnego Rumunii w latach 1989–2024

Abstrakt

Upadek reżimu komunistycznego w Rumunii w 1989 roku stworzył warunki dla wielopartyjności i rozwoju nowych ugrupowań politycznych, podobnie jak w pozostałych państwach bloku wschodniego. Celem artykułu jest przedstawienie ewolucji rumuńskiego systemu partyjnego w okresie od przeprowadzenia transformacji demokratycznej do czasów współczesnych, z uwzględnieniem zarówno jego ram instytucjonalnych, jak i dynamiki funkcjonowania relewantnych partii politycznych, w tym wyłaniania się nowych aktorów na scenie politycznej. W artykule omówiono kolejne etapy zmian rumuńskiego systemu partyjnego: od systemu hegemonicznego w latach 1990–1992, poprzez rozwój wielopartyjności w latach 90. XX w., po dominację PSD w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku. Autor podkreśla rosnącą rolę partii antysystemowych, takich jak AUR i USR, oraz zjawiska fragmentacji i polaryzacji politycznej. Szczególną uwagę poświęcono wpływowi wydarzeń społecznych, takich jak mineriady, oraz reform gospodarczych, na kształtowanie sceny politycznej. W celu sklasyfikowania zmieniającego się formatu systemu partyjnego Rumunii, w pracy wykorzystano typologię systemów partyjnych Giovanniego Sartoriego.

Słowa kluczowe: Rumunia, system partyjny, partie polityczne, partie nowe, partie skrajne

Evolution of the Romanian party system from 1989 to 2024

Abstract

The collapse of the communist regime in Romania in 1989 created the conditions for multi-partyism and the development of new political groupings, as in the other Eastern Bloc countries. The aim of the article is to present the evolution of the Romanian party system in the period from the democratic transition to the present day, taking into account both its institutional framework and the dynamics of the functioning of the relevant political parties, including the emergence of new actors on the political scene. The article discusses the subsequent stages of change of the Romanian party system: from the hegemonic system in 1990–1992, through the development of multipartyism in the 1990s, to the dominance of the PSD in the first two decades of the 21st century. The author

highlights the growing role of anti-system parties, such as the AUR and USR, and the phenomena of political fragmentation and polarisation. Particular attention is given to the impact of social events, such as mini-riots, and economic reforms, on the shaping of the political scene. To classify the changing format of Romania's party system, the paper uses Giovanni Sartori's typology of party systems.

Keywords: Romania, party system, political parties, new parties, extreme parties

Wstęp

Przedmiotem niniejszego badania jest ewolucja systemu partyjnego Rumunii w latach 1989–2024 – od upadku reżimu komunistycznego do współczesności. Celem artykułu jest ukazanie najważniejszych etapów przemian rumuńskiego systemu partyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem jego ram instytucjonalnych oraz dynamiki funkcjonowania relevantnych partii politycznych, w tym wyłaniania się nowych aktorów na scenie politycznej państwa. Przetestowane zostaną następujące hipotezy badawcze:

- H1: Dominacja jednej partii lub bloku partii na rumuńskiej scenie politycznej sprzyjała stabilizacji systemu partyjnego, ale jednocześnie ograniczała demokratyczną konkurencję i pluralizm polityczny.
- H2: Pojawienie się nowych partii antysystemowych w Rumunii w ostatniej dekadzie jest wyrazem rosnącego niezadowolenia społecznego wobec tradycyjnych partii politycznych i symptomem fragmentacji sceny politycznej.

Na potrzeby artykułu, omawiając kolejne fazy ewolucji, pomijam ewentualny wpływ wyników wyborów samorządowych i wyborów do Parlamentu Europejskiego na jego format. Choć wspomniane wybory są istotne w kontekście lokalnym i międzynarodowym, mają ograniczony skutek w kontekście ogólnokrajowej dynamiki i z tego powodu nie zostały uwzględnione w analizie. Koncentruje się ona na kształtowaniu systemu partyjnego Rumunii na podstawie wyborów parlamentarnych jako głównego mechanizmu wyłaniania władzy ustawodawczej na poziomie centralnym. Opracowanie przygotowano na podstawie dostępnych, oficjalnych danych (rezultatów poszczególnych wyborów) oraz źródeł naukowych. W badaniu zastosowano podejście systemowe, uwzględniając typologię systemów partyjnych Giovanniego Sartoriego.

Istotny wkład w dotychczasowe badania nad rumuńskim systemem partyjnym wniosły prace autorów, takich jak Alina Mungiu-Pippidi, Vladimir Pasti oraz Daniel Barbu, którzy podkreślali znaczenie instytucjonalnych ram systemu wyborczego i wpływu przeszłości komunistycznej na kształtowanie się partii politycznych¹. Ważnym aspektem współczesnych dociekań naukowych pozostaje również analiza fragmentacji i polaryzacji sceny politycznej, podejmowana m.in. przez Sergiu Gherghinę. Wśród kluczowych z perspektywy omawianej tematyki publikacji tego autora należy wymienić artykuł pt. *The Ideological Institutionalization of the Romanian Party System*, w którym zbadano stopień ideologicznej in-

---

¹ Zob. A. Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism: structură, cultură și psihologie politică*, Bukareszt 2002; V. Pasti, *România în tranziție: căderea în viitor*, Bukareszt 1995; D. Barbu, *Republica absentă: politică și societate în România postcomunistă*, Bukareszt 2004.

stytucjonalizacji rumuńskiego systemu partyjnego poprzez analizę trzech głównych rodzin politycznych: konserwatystów, socjaldemokratów i liberałów, oraz współautorską pracę pt. *Stable or Fluid? Making Sense of Party System Changes in Post-Communist Romania* dotyczącą zmienności rumuńskiego systemu partyjnego w kontekście wysokiej chwiejności wyborczej.

Chcąc zgłębić istotę systemu partyjnego Rumunii, należy rozpocząć od przybliżenia konturów jej ustroju politycznego. Zgodnie z przepisami konstytucji Rumunii z 21 listopada 1991 roku², Rumunia jest republiką, w której głową państwa jest prezydent wybierany na pięcioletnią kadencję (z możliwością jednej reelekcji) w głosowaniu powszechnym³. Prezydent wywiera wpływ na kształt władzy wykonawczej, desygnując premiera i powołując rząd, którego funkcjonowanie opiera się na wotum zaufania udzielonym mu przez parlament. Z kolei parlament jest piastunem władzy ustawodawczej, składającym się z dwóch izb: Izby Deputowanych (izby niższej) i Senatu (izby wyższej)⁴. Obie izby są wybierane na czteroletnią kadencję w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych⁵. System polityczny Rumunii uznaje się za przykład modelu parlamentarno-gabinetowego, w ramach którego rząd odpowiada za swoją działalność wyłącznie przed parlamentem⁶. Rząd prowadzi politykę wewnętrzną i zewnętrzną państwa oraz realizuje funkcję kierowania administracją publiczną. Mimo że prezydent wypełnia głównie zadania reprezentacyjne i odgrywa rolę arbitra między pozostałymi organami władzy publicznej, jego pozycję ustrojową wzmacnia powszechna procedura wyboru na stanowisko oraz prerogatywa rozwiązania parlamentu przed upływem kadencji i zarządzenia przedterminowych wyborów parlamentarnych⁷. W praktyce, na przestrzeni lat obszar działania prezydenta ulegał stopniowemu zawężeniu na korzyść rządu i parlamentu.

---

² Lata 1989–1991 to okres przejściowy, w którym kształtował się nowy ustrój polityczny Rumunii. Niemal absolutną władzę sprawowała wówczas Rada Frontu Ocalenia Narodowego (*Consiliulm Frontului Salvării Naționale*, CFSN) przekształcona w lutym 1990 roku w Tymczasową Radę Jedności Narodowej (*Consiliul Provizoriu de Unine Națională*, CPUN) z kompetencjami analogicznymi do uprawnień parlamentu. Rada uległa rozwiązaniu po objęciu urzędu prezydenta przez Iona Iliescu. Zob. M. Grzybowski, *Konstytucyjna pozycja premiera na Węgrzech, w Rumunii i w Rzeczypospolitej Polskiej (analiza prawno-porównawcza)*, „Gubernaculum et Administratio” nr 1(21)/2020, s. 7–26, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/dlibra/docmetadata?id=6111&from=publication>, doi 10.16926/gea.2020.01.01 (dostęp: 11.01.2025).

³ Patrz: art. 81 Konstytucji Rumunii z dnia 21 listopada 1991 roku (jednolity tekst opublikowany w „Monitorul Oficial al României” cz. I, nr 767), tłum. A. Cosma, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/03/Rumunia_pol_010711.pdf (dostęp: 11.01.2025).

⁴ W oczywisty sposób kompozycja partyjna parlamentu przekłada się na skład i oblicze ideowe rządu, przy czym konstytucyjna rola i znaczenie Senatu w procesie formowania gabinetu są nieporównywalnie mniejsze niż rola i znaczenie Izby. W związku z tym, w niniejszym artykule nie uwzględniam wyników wyborów do Senatu.

⁵ Patrz: art. 61–63 Konstytucji Rumunii z dnia 21 listopada 1991 roku, op. cit.

⁶ Niektórzy autorzy twierdzą, że Rumunię należy zaklasyfikować do grupy państw o systemie semi-prezydenckim. Warto jednak wskazać, że w 2020 roku Sąd Konstytucyjny Rumunii wydał orzeczenie, zgodnie z którym prezydent nie może nominować na premiera kandydata bez realnej szansy na zdobycie zaufania bezwzględnej większości parlamentarzystów, a co za tym idzie, możliwości kształtowania przez niego rządu zostały ograniczone. Zob. Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego Rumunii z dnia 24 lutego 2020 roku, <https://www.ccr.ro/comunicat-de-pres-a-24-februarie-2020/> (dostęp: 16.01.2025).

⁷ Zob. W. Sokolewicz, *Pomiędzy systemem parlamentarno-gabinetowym a systemem prezydencko-parlamentarnym: prezydentura ograniczona, lecz aktywna w Polsce i w Rumunii*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 3, s. 47–48.

Informacje o osobach piastujących urząd prezydenta Rumunii zebrano w poniższej tabeli:

Tabela 1. Prezydenci Rumunii po 1989 roku.

	Prezydent	Lata urzędowania	Afiliacja partyjna ⁸	Orientacja ideologiczna
1.	Ion Iliescu	1989–1996	FSN/PDSR	centrolewica
2.	Emil Constantinescu	1996–2000	CDR	centroprawica
3.	Ion Iliescu	2000–2004	PDSR/PSD	centrolewica
4.	Traian Băsescu	2004–2014	PD	centroprawica
5.	Klaus Iohannis	2014–2025	PNL	centroprawica

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie jak w przypadku wielu europejskich państw, także w odniesieniu do systemu Rumunii stosuje się określenie „rządów partii”⁹.

Przemiany rumuńskiego systemu partyjnego w okresie transformacji ustrojowej

Działalność rumuńskich partii politycznych¹⁰, stanowiąca najważniejszy element systemu partyjnego definiowanego jako „system interakcji wynikający z konkurencji pomiędzy partiami”¹¹, ma swoje korzenie w głębokich politycznych przeobrażeniach zapoczątkowanych przez upadek systemu komunistycznego w poszczególnych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Wraz z wpływem kolejnych miesięcy 1989 roku państwa, takie jak Węgry i Bułgaria – sąsiedzi Rumunii – przechodziły proces transformacji ustrojowej, wkraczając na ścieżkę demokracji, praworządności i gospodarki wolnorynkowej. Rumunia przez stosunkowo długi okres pozostawała odporna na tego typu wydarzenia. Jak okazało się później, specyfika rządów Nicolae i Eleny Ceaușescu, które charakteryzowały się m.in. silnym autorytaryzmem i funkcjonowaniem represyjnego aparatu bezpieczeństwa, wpłynęła na unikalny przebieg przemian w Rumunii¹².

⁸ Ugrupowania wymienione w tabeli zostały scharakteryzowane w dalszej części artykułu.

⁹ Twórcą koncepcji, o której mowa, jest Richard Katz. Za najbardziej optymalny układ instytucjonalny dla zaistnienia „rządów partii” uznał współwystępowanie trzech elementów: silnego systemu wyborczego, unikameralizmu lub bikameralizmu niesymetrycznego oraz parlamentarno-gabinetowego systemu rządów. „Rządy partii” cechują się podejmowaniem wszystkich decyzji politycznych przez partyjnych polityków wyłonionych w rywalizacyjnych wyborach oraz obsadzaniem najważniejszych stanowisk w administracji publicznej przez partię lub koalicję partii. Zob. R. Katz, *A Theory of Parties and Electoral Systems*, Baltimore 1980.

¹⁰ Na potrzeby niniejszego artykułu będę je rozumiał za Giovannim Sartorim jako „grupy biorące udział w wyborach i zdolne do obsadzenia, w drodze wyborów, swoimi kandydatami urzędów publicznych”. Zob. K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2006, s. 9.

¹¹ K. Sobolewska-Myślik, op. cit., s. 103.

¹² V. Tismăneanu, *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, Nowy Jork 1993, s. 112–114.

W przeciwieństwie do pokojowych transformacji w państwach, takich jak Polska, rumuńska zmiana ustrojowa przybrała formę krwawej rewolucji, podczas której zginęło ponad 1000 osób¹³. Jednym z kluczowych czynników, który doprowadził do jej wybuchu, była głęboka izolacja gospodarcza Rumunii oraz polityka samowystarczalności ekonomicznej skutkująca brakami podstawowych towarów, katastrofalnym stanem infrastruktury i rosnącym niezadowolaniem społecznym¹⁴. Bezpośrednią iskrą rewolucji stały się wydarzenia w Timișoarze w połowie grudnia 1989 roku. Próba usunięcia reformowanego pastora węgierskiego pochodzenia László Tőkésa doprowadziła do protestów, które szybko przerodziły się w masowe demonstracje przeciwko władzy małżeństwa Ceaușescu¹⁵. Reakcja reżimu, obejmująca brutalne represje, w tym użycie broni palnej przeciwko protestującym, wywołała międzynarodowe oburzenie i sprowokowała dalsze protesty na terytorium całego państwa. Ich kulminacją był bunt ludności zgromadzonej przed gmachem Komitetu Centralnego Rumuńskiej Partii Komunistycznej (PCR) w Bukareszcie 21 grudnia 1989 roku. Wiec poparcia zwołany przez Nicolae Ceaușescu, próbującego opanować sytuację wewnętrzną, przerodził się w szturm na budynek, z którego przywódca wygłaszał przemówienie. Prezydent został wówczas zmuszony do ucieczki helikopterem ze stolicy¹⁶. 22 grudnia 1989 roku wojsko przeszło na stronę rewolucjonistów, a państwo Ceaușescu zostali aresztowani, a następnie straceni przez żołnierzy po krótkim, pokazowym procesie sądowym¹⁷.

Pod koniec 1989 roku system jednopartyjny¹⁸, w którym dominującą rolę odgrywała PCR¹⁹, przestał funkcjonować. Tę próżnię na scenie politycznej w szybkim tempie wypełnił Front Ocalenia Narodowego (*Frontul Salvării Naționale*, FSN) na czele z Ionem Iliescu²⁰. Front, stanowiący początkowo tymczasowy organ zarządzający państwem, został utworzony w trakcie chaosu rewolucji przez grupę dysydentów i członków partii komunistycznej opozycyjnych wobec Ceaușescu²¹. Warto jednak podkreślić, że formacja cechowała się niejednorodnym obliczem ideowym i niespójnością programową – w jej skład wchodziłi

¹³ D. Deletant, *Romania under Communism: Paradox and Degeneration*, Londyn 2019, s. 505.

¹⁴ Ibidem, s. 310–315.

¹⁵ T. Gallagher, *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation*, Nowy Jork 2005, s. 55–58.

¹⁶ D. Petrescu, *Entangled Revolutions: The Breakdown of the Communist Regimes in East-Central Europe*, Bukareszt 2014, s. 132–136.

¹⁷ L. Stan, *Post-Communist Romania at Twenty*, Lanham 2009, s. 87–90.

¹⁸ Wedle Sartoriego, system jednopartyjny to „taki, w którym dopuszczona do legalnego działania jest tylko i wyłącznie jedna partia, inne ugrupowania mają prawny zakaz funkcjonowania. Systemy jednopartyjne, przyznając władzę państwową na trwałe jednemu ugrupowaniu i w ogóle wykluczając istnienie wszelkich innych, tym samym likwidują całkowicie i bez reszty nie tylko konkurencyjność polityczną, ale nawet – zarówno de iure, jak i de facto – wszelkie postacie pluralizmu politycznego”. Cyt. za: M. Bankowicz, *Maestro politologii. Eksploracje polityki Giovanniego Sartoriego*, Kraków 2018, s. 81.

¹⁹ Pomimo braku formalnego rozwiązania struktury PCR, partia faktycznie przestała istnieć. Nie podjęto również próby przekształcenia jej w ugrupowanie o profilu socjaldemokratycznym. Po 1989 roku wielu byłych członków PCR pełniło ważne funkcje w organach władzy publicznej nowego ustroju.

²⁰ Ion Iliescu był wieloletnim działaczem komunistycznym i członkiem Komitetu Centralnego PCR. W latach 1967–1971 sprawował funkcję ministra do spraw młodzieży. U schyłku dyktatury wszedł w konflikt z Nicolae Ceaușescu, w związku z czym został pozbawiony miejsca w kierownictwie partii. W latach 80. XX wieku tworzył sieć powiazań i przygotowywał grupę zaprzyjaźnionych działaczy do ewentualnego przejścia władzy po upadku Ceaușescu. Zob. E. Stefoi, *Iliescu – A Profile of President Ion Iliescu*, „European Constitutional Law Review” no. 51/1994, s. 51.

²¹ T. Gallagher, op. cit., s. 45.

zarówno zwolennicy bezpiecznych, powolnych reform, pragnący kontynuować wiele praktyk poprzedniego reżimu, jak i prozachodni zwolennicy przyspieszonej liberalizacji politycznej i gospodarczej. FSN przejęło kontrolę nad kluczowymi instytucjami państwa, w tym armią i mediami. Jednym z pierwszych działań podjętych przez Front było rozwiązanie Służby Bezpieczeństwa (Securitate), co miało na celu uspokojenie społecznych nastrojów i symboliczne odcięcie się od represyjnego dziedzictwa „złotej ery Ceaușescu”²².

Formalizacja władzy FSN nastąpiła w styczniu 1990 roku, kiedy to Front przemianowano na partię polityczną. Zapowiedziano także przeprowadzenie wolnych wyborów parlamentarnych i prezydenckich. Decyzja ta wywołała oskarżenia ze strony liderów odradzających się, międzywojennych partii opozycyjnych, takich jak Partia Narodowo-Liberalna (*Partidul Național Liberal*, PNL) i Narodowo-Chłopska Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (*Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat*, PNȚCD), którzy uznawali, że FSN wykorzystuje swoją przewagę instytucjonalną w celu monopolizacji władzy²³. Przed wyborami znacznie podwyższono pensje dla robotników państwowych zakładów pracy. Ponadto przekaz formułowany przez Iliescu w trakcie kampanii był komplementarny względem ówczesnych nastrojów i oczekiwań społecznych²⁴. Mimo szerokiej krytyki i protestów, przedstawiciele Frontu odnieśli zdecydowane zwycięstwo w wyborach parlamentarnych i prezydenckich w 1990 roku. W wyborach parlamentarnych uczestniczyło aż 71 ugrupowań politycznych oraz znaczna liczba kandydatów niezależnych. Przy rekordowej frekwencji, wynoszącej 86,2 proc. uprawnionych do głosowania, FSN uzyskało 66,3 proc. poparcia²⁵ w wyborach do Izby Deputowanych, zaś Iliescu zdobył 85,07 proc. głosów w wyborach prezydenckich²⁶.

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 1990 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 2. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 1990 roku

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
FSN	66,30	263	66,41
UDMR ²⁷	7,20	29	7,32
PNL	6,40	29	7,32

²² D. Deletant, op. cit., s. 310–315.

²³ V. Tismăneanu, op. cit., s. 220–223.

²⁴ W tym kontekście warto przytoczyć fragment jednego z wystąpień Iliescu: „Służalność wobec Zachodu nie jest niczym lepszym niż służalność wobec Wschodu! Nie chcemy być niczymi poddanymi!” Cyt. za: *30 de ani de democrație*, film dokumentalny grupy Recorder, <https://www.youtube.com/watch?v=uUbN6DXJwFg&t=8312s> (dostęp: 02.01.2025), tłum. własne.

²⁵ Różnica w reprezentacji parlamentarnej między pierwszym a drugim w kolejności ugrupowaniem osiągnęła imponujący poziom około 60 proc. wszystkich oddanych głosów.

²⁶ Dwaj pozostali kandydaci wywodzący się z tzw. historycznych ugrupowań – Radu Câmpeanu z PNL i Ion Rațiu z PNȚCD – uzyskali odpowiednio 10,64 proc. i 4,29 proc. głosów. Zob. Komunikat Centralnego Biura Wyborczego z 8 czerwca 1990 roku, https://www.roaep.ro/alegeri_1990/wp-content/uploads/81-82.pdf (dostęp: 02.01.2025).

²⁷ UDMR (*Uniunea Democrată Maghiară din România*) – Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii jest chrześcijańsko-demokratycznym ugrupowaniem reprezentującym mniejszość węgierską zamieszkującą Rumunię. Działa nieprzerwanie od 1989 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
MER ²⁸	2,60	12	3,03
PNȚCD	2,60	12	3,03
PR+PUNR ²⁹	2,10	9	2,27
PDAR ³⁰	1,80	9	2,27
PER ³¹	1,70	8	2,02
PSDR ³²	1,00	5	1,26
PSDR ³³	0,50	2	0,51
GDC ³⁴	0,50	2	0,51
pozostałe ugrupowania	6,69	5	1,26

Źródło: opracowanie własne.

W rezultacie opisywanych wyborów ukształtowała się wielopartyjna i nieustabilizowana scena parlamentarna. Trudno zaklasyfikować powstały wówczas format systemu partyjnego do jednej z kategorii w ramach znanych typologii teoretycznych. Mimo to, asymetria pomiędzy FSN a pozostałymi ugrupowaniami oraz brak ideologicznego równoważenia wskazują, że system ten można określić jako system pragmatyczno-hegemoniczny³⁵. Uwzględniając matematyczny fakt istnienia mniejszej od dwóch liczby efektywnych partii na poziomie parlamentarnym, nowy system partyjny charakteryzował się funkcjo-

²⁸ MER (*Mișcarea Ecologistă din România*) – Rumuński Ruch Ekologiczny to ugrupowanie o charakterze environmentalistycznym, które początkowo stanowiło opozycję wobec rządów FSN. Jego przedstawiciele weszli w skład rządu Theodora Stolojana w 1991 roku. Po wyborach parlamentarnych w 1992 roku partia bezpowrotnie utraciła reprezentację parlamentarną.

²⁹ PR (*Partidul Republican*) – Partia Republikańska oraz PUNR (*Partidul Unității Naționale a Românilor*) – Rumuńska Partia Jedności Narodowej na czele z Gheorghe Funarem utworzyły wówczas koalicję pod nazwą Sojusz na rzecz Zjednoczenia Rumunów (*Alianța pentru Unitatea Românilor*, AUR). Nie należy jej mylić z partią posługującą się tym samym skrótem, założoną w 2019 roku, której poświęcono uwagę w dalszej części tekstu.

³⁰ PDAR (*Partidul Democrat Agrar din România*) – Demokratyczna Partia Agrarna Rumunii to partia, której przedstawiciele weszli w skład rządu Stolojana w 1991 roku. Uległa marginalizacji po wyborach parlamentarnych w 1992 roku.

³¹ PER (*Partidul Ecologist Român*) – Rumuńska Partia Ekologiczna to ugrupowanie o charakterze proekologicznym i konserwatywnym.

³² PSDR (*Partidul Socialist Democrat Român*) – Rumuńska Partia Demokracji Socjalistycznej to centrolewicowa formacja, która w 1993 roku stała się częścią większego ugrupowania posługującego się tym samym skrótem – patrz: następny przypis.

³³ PSDR (*Partidul Social-Democrat Român*) – Rumuńska Partia Socjaldemokratyczna to partia uznająca się za następczynię międzywojennych rumuńskich socjaldemokratów.

³⁴ GDC (*Grupul Democrat de Centru*) – Demokratyczna Grupa Centrum to centrowe ugrupowanie, które rozpadło się po wyborach parlamentarnych w 1990 roku.

³⁵ System pragmatyczno-hegemoniczny to jeden z podtypów systemu partii hegemonicznej, w ramach którego „jedna z partii jest politycznym hegemonem i to ona pozostaje stałym oraz wyłącznym dysponentem władzy, zaś pozostałe partie skazane są na odgrywanie roli jej satelitów”. W tym modelu „[partia – przyp. aut.] szermuj[e] argumentem, trafiającym do przekonania większości społeczeństwa, że tylko ona jest w stanie zapewnić spokój i pomyślny rozwój, zaś inne rozwiązania polityczne są równoznaczne z powrotem wszechogarniającego chaosu, którego kraj doświadczył w przeszłości”. Cyt. za: M. Bankowicz, op. cit., s. 84.

nowaniem *de facto* jednej partii, która autorytarnie kontrolowała zarówno władzę ustawodawczą, jak i wykonawczą.

Przytoczone wyniki wyborcze umożliwiły kontynuację procesu reform zainicjowanych przez Front. Pierwsze miesiące po ukonstytuowaniu się nowej władzy były naznaczone poważnymi napięciami społecznymi. Za najbardziej dramatyczne wydarzenie uznaje się tzw. pierwszą mineriadę w czerwcu 1990 roku, kiedy to zachęeni przez władze górnicy pod wodzą Mirona Cozmy brutalnie stłumili masowe protesty antyrządowe w Bukareszcie³⁶. Zdarzenia te pokazały, że nowo odrodzona rumuńska demokracja była daleka od konsolidacji, a FSN wykorzystywało zarówno aparat represji, jak i populistyczną retorykę, aby utrzymać swoją dominującą pozycję w nowym porządku politycznym³⁷. Narastające problemy gospodarcze, zacofanie technologiczne rumuńskich przedsiębiorstw oraz opór społeczny przeciwko próbom prywatyzacji największych państwowych zakładów, np. fabryki ciężarówek w Braszowie, podsycany marksistowską narracją Iliescu, stanowiły zarzewie konfliktu między prezydentem a liberalnym premierem Petru Romanem. We wrześniu 1991 roku odbyła się tzw. druga mineriada. Górnicy dokonali szturm na siedzibę rządu, a następnie na rezydencję prezydenta – Pałac Cotroceni. Iliescu został zmuszony do podpisania ugody z Cozmą, której skutkiem była rezygnacja Romana z pełnionej funkcji³⁸.

W latach 1991–1992 doszło do zasadniczych przemian na rumuńskiej scenie partyjnej. Po pierwsze, FSN uległo wówczas podziałowi na stronnictwo liberalne na czele z Romanem, które zachowało oryginalną nazwę, oraz stronnictwo konserwatywne na czele z Iliescu, które przyjęło nazwę Demokratyczny Front Ocalenia Narodowego (*Frontul Democrat al Salvării Naționale*, FDSN). W 1993 roku kontrolowany przez byłego premiera FSN przekształcił się w Partię Demokratyczną (*Partidul Democrat*, PD), zaś FDSN – w Partię Socjaldemokracji w Rumunii (*Partidul Democrației Sociale din România*, PDSR), działającą do dziś pod nazwą Partia Socjaldemokratyczna (*Partidul Social Democrat*, PSD). Po drugie, we wrześniu 1991 roku wcielono w życie strategię jednoczenia opozycji, czego skutkiem było utworzenie koalicji Rumuńskiej Konwencji Demokratycznej (*Convenția Democrată Română*, CDR)³⁹. Po trzecie, pojawiły się nowe ugrupowania polityczne, takie jak Partia Wielkiej Rumunii (*Partidul România Mare*, PRM) Corneliu Vadima Tudora oraz Socjalistyczna Partia Pracy (*Partidul Socialist al Muncii*, PSM) byłego komunistycznego premiera Ilie Verdețu.

Środowisko skupione wokół Iliescu zachowało dominującą pozycję na scenie politycznej i utrzymało władzę w wyniku zwycięstwa w wyborach parlamentarnych w 1992 roku⁴⁰. Funkcję premiera objął ekonomista Nicolae Văcăroiu, którego gabinet poparła tzw. „czerwona czwórka” – FDSN, PRM, PSM oraz PUNR. Sukces FDSN umożliwił także

³⁶ Zob. A. Rus, *Mineriadele: între manipulare politică și solidaritate muncitorească*, Bukareszt 2007.

³⁷ D. Deletant, op. cit., s. 519–520.

³⁸ Na czele koalicyjnego rządu stanął wówczas Stoilojan, dotychczasowy minister finansów w gabinecie Romana.

³⁹ W skład Konwencji weszło kilkadziesiąt partii, organizacji i podmiotów, m.in. PNȚCD i PNL.

⁴⁰ W wyborach parlamentarnych w 1992 roku frekwencja wyniosła 76,29 proc. uprawnionych do głosowania. Po raz pierwszy zastosowano wówczas próg wyborczy wynoszący 3 proc. wszystkich ważnie oddanych głosów. Zob. H.F. Carey, *Irregularities or rigging: the 1992 Romanian parliamentary elections*, „East European Quarterly”, vol. 29, no. 1, 1995, s. 43–66.

reelekcję prezydenta Iliescu⁴¹. Wybory w 1992 roku stanowiły początek tendencji do stabilizacji i równoważenia sceny politycznej. Główne ugrupowania – FDSN oraz CDR – uzyskały średnio po 20–30 proc. głosów, a różnica między dwiema najsilniejszymi partiami zmniejszyła się do zaledwie 8 proc., w porównaniu z ogromną asymetrią z roku 1990. Posługując się typologią systemów partyjnych Sartoriego, można zaklasyfikować ten system jako wielopartyjny umiarkowany⁴². W jego ramach wyłoniły się dwa bieguny rywalizacji politycznej. Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 1992 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 3. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 1992 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
FDSN	27,70	117	34,31
CDR	19,50	82	24,04
FSN	10,20	43	12,61
PUNR	7,70	30	8,80
UDMR	7,50	27	7,92
PRM	3,90	16	4,69
PSM	3,00	13	3,81
PNL	2,60	0	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Radu, D. Buti, *Trei decenii de alegeri. Dinamica sistemul de partide în România postcomunistă (1990–2020)*, „Sfera Politicii” nr 3–4 (205–206) / 2020, s. 8.

Wybory parlamentarne w 1996 roku

Rok 1996 przyniósł pierwszą całkowitą alternację władzy w Rumunii i odsunięcie od jej sprawowania postkomunistycznej lewicy. Zarówno wybory parlamentarne, jak i prezydenckie w 1996 roku stanowiły w znacznym stopniu powtórzenie tych z 1992 roku. O zwycięstwo rywalizowały ze sobą dwa, te same ugrupowania polityczne – PDSR (jako kontynuacja FDSN) i CDR, które wystawiły tych samych kandydatów na urząd prezydenta. Mimo to, przeobrażeniu uległa sytuacja społeczno-polityczna. Podczas kampanii wyborczej socjaldemokraci musieli mierzyć się z licznymi głosami niezadowolenia z ich rządów, związanymi z wolnym tempem reform, wzrostem poziomu korupcji i pogarszającymi się

⁴¹ W I turze wyborów Iliescu zdobył 47,34 proc. głosów, lider CDR Emil Constantinescu – 31,24 proc. głosów, Funar – 10,88 proc. głosów, zaś pozostali kandydaci – poniżej 5 proc. głosów. W II turze wyborów Iliescu pokonał Constantinescu stosunkiem głosów 61:39 proc. Uznaje się, że Rumunia wkroczyła wówczas na ścieżkę stagnacji politycznej i gospodarczej, objawiającej się m.in. utrzymywaniem nieproduktywnych miejsc pracy w przestarzałych państwowych zakładach oraz inflacją na poziomie 290 proc.

⁴² System wielopartyjny umiarkowany „polega na tym, że w kraju istotną rolę polityczną zazwyczaj odgrywa od trzech do pięciu partii, a ponadto różnice ideologiczne [...] między nimi nie są duże. Ważne jest również to, że wśród głównych ugrupowań nie ma partii antysystemowych. [...] Zasadniczo występują tylko dwa pola – lewica i prawica”. Cyt. za: M. Bankowicz, op. cit., s. 90.

warunkami życia. Z kolei liderzy Konwencji wykorzystywali te nastroje społeczne i pozycjonowali się jako alternatywa wobec postkomunistów⁴³. Ostateczne wyniki pozwoliły zachować miejsca w parlamencie sześciu z ośmiu ugrupowań z poprzedniej kadencji, jednocześnie odwracając układ sił między dwiema największymi partiami – CDR pokonało PDSR zarówno w wyborach parlamentarnych, jak i prezydenckich⁴⁴. Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 1996 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 4. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 1996 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
CDR	30,20	122	35,57
PDSR	21,50	91	26,53
PD+PSDR ⁴⁵	12,90	53	15,45
UDMR	6,60	25	7,29
PRM	4,50	19	5,54
PUNR	4,40	18	5,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie L. Popescu, *A Change of Power in Romania: The Results and Significance of the November 1996 Elections*, "Government and Opposition", no. 32(2), 1997, s. 172–186.

W związku z tak ukształtowanym składem Izby, reprezentant PNȚCD, prawnik Victor Ciorbea utworzył rząd, dla którego priorytetem stało się podjęcie odłożonych w czasie przez wcześniejszy obóz polityczny reform, m.in. zamknięcia niewydolnych finansowo przedsiębiorstw i tym samym zwolnienia z pracy setek tysięcy osób. Protesty społeczne przeciwko tego typu decyzjom oraz rozłam wewnątrz koalicji doprowadziły do zmiany na stanowisku premiera – na początku 1998 roku Ciorbeę zastąpił Radu Vasile⁴⁶. Z perspektywy typologii Sartoriego można zauważyć, że w ramach rumuńskiego systemu partyjnego w tym okresie umocnił się dwubiegunowy układ rywalizacji politycznej i wzorzec tworzenia gabinetów. Niemniej, trudno zaklasyfikować ten rodzaj systemu jako system dwupartyjny⁴⁷. Była to

⁴³ Możliwość poszerzenia elektoratu Konwencji sprzyjało ponowne zasilenie jej szeregów przez PNL w 1995 roku. Zob. Oficjalna strona internetowa Partii Narodowo-Liberalnej, <https://pnl.ro/istoria-noastra/> (dostęp: 02.01.2025).

⁴⁴ W I turze wyborów Iliescu uzyskał 32,25 proc. głosów, Constantinescu – 28,22 proc. głosów, Roman – 20,54 proc. głosów, reprezentujący mniejszość węgierską Frunda – 6,02 proc. głosów, zaś pozostali kandydaci – poniżej 5 proc. głosów. Mimo to, w II turze wyborów Constantinescu zdołał zgromadzić wokół swojej kandydatury poparcie na poziomie 54,41 proc. głosów, podczas gdy Iliescu – na poziomie 45,59 proc. głosów.

⁴⁵ PD i PSDR utworzyły koalicję wyborczą pod nazwą Unia Socjaldemokratyczna (*Uniunea Social Democrată*, USD).

⁴⁶ Należy wspomnieć, że premier Vasile musiał stawić czoła rozwiązaniu problemu tzw. trzeciej „mineriady”, która miała miejsce w 1999 roku. Rumunia stała wówczas na skraju wojny domowej, której wybuchowi zapobiegło podpisanie porozumienia i złożenie obietnicy spełnienia wszystkich żądań górników. Ostatecznie Cozma został aresztowany, a wkrótce potem powrócono do realizacji projektu restrukturyzacji sektora górniczego, w tym likwidacji niektórych kopalń i redukcji zatrudnienia.

⁴⁷ System dwupartyjny „polega na tym, że dwie działające w danym kraju partie polityczne są zdecydowanie silniejsze od pozostałych ugrupowań, które nawet zjednoczone nie potrafiłyby im zagrozić”. Cyt. za: M. Bankowicz, op. cit., s. 88.

struktura wielopartyjna charakteryzująca się występowaniem dwóch głównych obozów politycznych. George Voicu określał takie zjawisko mianem „wielopartyjności z defektem”⁴⁸.

Wybory parlamentarne w 2000 roku

Rok 2000 stanowił symboliczną cezurę początku istotnych zmian w rumuńskim systemie partyjnym, zarówno na płaszczyźnie przekształceń tradycyjnych partii politycznych, jak i wyłonienia się nowych aktorów. Splot czynników, wśród których należy wymienić wstrząs ekonomiczny związany z upadkiem Narodowego Funduszu Inwestycyjnego, wywołał drastyczny spadek poparcia dla obozu rządzącego i prezydenta Constantinescu. Wobec nasilającej się krytyki, Constantinescu zrezygnował z ubiegania się o drugą kadencję na najważniejszym stanowisku w państwie. Przed wyborami parlamentarnymi liderzy PNȚCD zdecydowali się zakończyć współpracę z PNL, tworząc nową Konwencję pod nazwą CDR 2000, w skład której weszły także m.in. PER oraz Związek Sił Prawicy (*Uniunea Forțelor de Dreapta*, UFD). Z kolei PNL, z inicjatywy wiceprzewodniczącego Valeriu Stoiki, podjęło działania na rzecz stworzenia konkurencyjnego, liberalnego bloku. Po drugiej stronie spektrum rywalizacji politycznej PDSR, wraz z PSDR i Rumuńską Partią Humanistyczną (*Partidul Umanist Român*, PUR), uformowało koalicję Biegun Socjaldemokracji (*Polul Democrat-Social din România*), posługującą się również skrótowcem PDSR.

W wyborach parlamentarnych w 2000 roku po raz pierwszy zastosowano próg wyborczy wynoszący 5 proc. głosów dla partii politycznych i próg specjalny, wahający się w przedziale od 5 do 10 proc. głosów w zależności od liczby partnerów w sojuszu, dla koalicji wyborczych. Frekwencja wyniosła 65,31 proc. uprawnionych do głosowania, osiągnęła więc poziom niższy o 11 punktów procentowych od tej odnotowanej podczas poprzednich wyborów parlamentarnych. Rozkład preferencji wyborczych ujawnił ponowną dominację Iona Iliescu⁴⁹ i kierowanej przez niego lewicowej koalicji. Po czteroletniej przerwie w sprawowaniu władzy, PDSR znacznie wzmocniło swoją pozycję na rumuńskiej scenie partyjnej. W rezultacie wyborów powstał wspierany przez stabilną większość parlamentarną, w tym PNL i Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii, rząd Adriana Năstase, w skład którego weszli przedstawiciele trzech partii tworzących Biegun. Warto zwrócić uwagę na fakt, że PDSR, będące w istocie koalicją, funkcjonowało w parlamencie jako jednolity podmiot, w przeciwieństwie do wcześniejszych tego typu struktur, takich jak CDR w 1996 roku. W 2001 roku doszło do zapowiadanej wcześniej przez liderów obu ugrupowań fuzji PDSR i PSDR, w wyniku której utworzono PSD na czele z Năstase⁵⁰.

⁴⁸ Por. G. Voicu, *Pluripartisimul. O teorie a democrației*, Bukareszt 1998, s. 226.

⁴⁹ W I turze wyborów prezydenckich w 2000 roku Iliescu osiągnął wynik na poziomie 36,35 proc. głosów, Tudor – 28,34 proc. głosów, reprezentujący PNL Stolojan – 11,78 proc. głosów, wspierany przez CDR 2000 niezależny kandydat Mugar Isărescu – 9,54 proc. głosów, lider mniejszości węgierskiej Frunda – 6,22 proc. głosów, zaś pozostali kandydaci poniżej 3 proc. głosów. W II turze wyborów Iliescu pokonał Tudora stosunkiem głosów 67:33 proc. Zob. M. Popescu, *The parliamentary and presidential elections in Romania, November 2000*, „Electoral Studies” 22, 2003, s. 332.

⁵⁰ Patrz wyżej, s. 9.

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 2000 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 5. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2000 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PDSR+PSDR+PUR	36,60	155	44,93
PRM	19,50	84	24,35
PD	7,00	31	8,99
PNL	6,90	30	8,70
UDMR	6,80	27	7,83
CDR 2000	5,00	0	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Popescu, op. cit., s. 331.

Ukształtowany wówczas system miał pewne specyficzne cechy. Po pierwsze, zdobycie przez pierwsze dwa ugrupowania niemal 60 proc. głosów stanowiło dowód na jego stabilizowanie się. Po drugie, PDSR i PRM były ulokowane na dwóch przeciwległych krańcach osi rywalizacji politycznej i dzielił je ogromny dystans ideologiczny. Dzięki dominacji i późniejszej konsolidacji PSD, rumuński system partyjny zbliżył się do klasycznych zachodnich wzorców demokracji wielopartyjnej. Mimo to, wyzwaniem pozostawała różnica ideologiczna między pierwszą a drugą, pod względem siły parlamentarnej, partią. W związku z tym, można uznać, że system ewoluował z wielopartyjnego umiarkowanego w kierunku wielopartyjnego spolaryzowanego. W tym okresie nasiliła się walka programowa między ugrupowaniami przesuwającymi się na silnie lewicowe i prawicowe pozycje, zwłaszcza zważywszy na fakt, że PRM klasyfikuje się jako partię radykalną, kwestionującą zastany porządek polityczny.

Gabinet Năstase podjął się przeprowadzenia głębokich reform społeczno-gospodarczych. Powzięto decyzję o prywatyzacji dużych państwowych firm, m.in. Petromu i Sidex Galați. Lata 2000–2004 stanowiły pierwszy po 1989 roku okres wzrostu gospodarczego naznaczony z jednej strony spadkiem inflacji, zaś z drugiej – wzrostem poziomu korupcji wśród urzędników i polityków. Chcąc przeciwdziałać coraz powszechniejszemu łapówkarstwu, w 2002 roku powołano instytucję zajmującą się zwalczaniem tego niebezpiecznego dla demokracji zjawiska – Krajową Prokuraturę Antykorupcyjną (*Parchetul Național Anticorupție*, PNA), przekształconą w 2005 roku w Krajowy Departament Antykorupcyjny (*Directia Națională Anticorupție*, DNA). Opozycja starała się wykorzystywać temat korupcji i tym samym wpływać na nastroje społeczne.

Wybory parlamentarne w 2004 roku

Wybory parlamentarne i prezydenckie w 2004 roku były wyjątkowym wydarzeniem w historii systemu partyjnego Rumunii. Po raz pierwszy od 1990 roku doszło do tak ostrej i zaciętej rywalizacji między dwiema dużymi formacjami politycznymi – nowo powstałą

koalicją Sojusz Prawdy i Sprawiedliwości (*Alianța Dreptate și Adevăr*, ADA), skupiającą PNL i PD, oraz Unią Narodową (*Uniunea Națională*), w skład której weszły PSD i PUR. Mimo licznych oskarżeń o nadużycia w trakcie kampanii wyborczej, rządzący dotychczas socjaldemokraci zwyciężyli w głosowaniu. W odbywającej się równolegle I turze wyborów prezydenckich najlepszy rezultat uzyskał premier Năstase⁵¹. Mimo to, sytuacja uległa odwróceniu po II turze. Băseșcu zdołał przekonać do swojej kandydatury 51,23 proc., zaś Năstase – 48,77 proc. głosujących. W związku z tym, dzięki wygranej Băseșcu⁵², ADA, która uplasowała się w wyborach parlamentarnych na drugim miejscu z niewielką stratą do PSD, sformowała koalicyjny, centroprawicowy gabinet i przejęła stery władzy w Rumunii.

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 2004 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 6. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2004 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD+PUR	36,80	132	39,76
PNL+PD	31,50	112	33,73
PRM	13,00	48	14,46
UDMR	6,20	22	6,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Radu, D. Buti, op. cit., s. 14.

Wybory w 2004 roku zapoczątkowały ewolucję mechaniki rumuńskiego systemu partyjnego w kierunku systemu bipolarnego, w którym scena polityczna jest zdominowana przez dwa duże, przeciwstawne sobie bloki. Taki typ systemu odpowiadałby najwcześniejszej kategorii dwupartyjności, wyodrębnionej przez Sartoriego. Mimo to, należy podkreślić, że Unia i Sojusz nie były pojedynczymi partiami politycznymi, spośród których jedna zdobyła bezwzględną większość głosów i była gotowa rządzić w pojedynkę, lecz koalicjami wyborczymi partii, które potrzebowały poparcia mniejszych ugrupowań. Nie ulega wątpliwości, że rezultaty wyborów potwierdziły zbliżanie się rumuńskiego systemu partyjnego do modelu systemu o ograniczonym pluralizmie, w którym możliwe jest tworzenie stabilnych rządów koalicyjnych.

Rząd Călina Popescu-Tăriceanu musiał stawić czoła wielu wyzwaniom. Za nadrzędny cel nowe władze uznały pokonanie korupcji jako najistotniejszego zjawiska zagrażającego bezpieczeństwu i rozwojowi państwa rumuńskiego. By wcielić go w życie, prezydent dokonał kilku samodzielnych i znaczących decyzji – wysunął Monicę Macovei na funkcję ministra sprawiedliwości, a także mianował Daniela Morara na stanowisko szefa DNA, zaś

⁵¹ W I turze tych wyborów Năstase zdobył 40,97 proc. głosów, kandydat Sojuszu, były burmistrz Bukaresztu i lider PD Traian Băseșcu – 33,92 proc. głosów, Tudor – 12,57 proc. głosów, lider mniejszości węgierskiej Béla Markó – 5,10 proc. głosów, zaś pozostali kandydaci – poniżej 2 proc. głosów.

⁵² Co ciekawe, pierwotnie kandydatem Sojuszu w wyborach prezydenckich miał być Stolojan. Polityk ogłosił decyzję o rezygnacji ze startu z przyczyn zdrowotnych podczas zwołanej w tym celu konferencji prasowej. Uznaje się ją jednocześnie za początek kampanii Băseșcu, który, dziękując Stolojanowi, popłakał się. Zob. *30 de ani de democrație* (dostęp: 02.01.2025).

Laure Codruțu Kövesi – Prokuratora Generalnego Rumunii. Działania podejmowane przez te organy wzbudziły szereg kontrowersji i protesty polityków PSD. Z biegiem czasu Băsescu popadał także w coraz głębszy konflikt z premierem Popescu-Tăriceanu. Splot tych czynników doprowadził do uruchomienia procedury odwołania prezydenta z zajmowanego urzędu. W 2007 roku odbyło się głosowanie, w którym większość członków parlamentu opowiedziała się za dymisją. Mimo to, w rozpisany wówczas referendum 74 proc. Rumunów opowiedziało się przeciw rezygnacji, w związku z czym Băsescu utrzymał stanowisko.

Wybory parlamentarne w 2008 roku

Nasilający się spór polityczny oraz problemy związane ze światowym kryzysem finansowym stanowiły tło kampanii przed wyborami parlamentarnymi w 2008 roku. Były one pierwszymi wyborami przeprowadzonymi zgodnie z nowym systemem wyborczym, w którym zastosowano głosowanie w okręgach jednomandatowych przy jednoczesnym zachowaniu proporcjonalnego podziału mandatów. Zmodyfikowane przepisy prawa wyborczego miały na celu zmniejszenie fragmentacji politycznej i umożliwienie obywatelom bezpośredniego wpływu na wybór swoich przedstawicieli. W praktyce tego typu zmiana przyniosła nieoczekiwane konsekwencje w postaci specyficznego podziału mandatów. Przy rekordowo niskiej frekwencji, wynoszącej 39,20 proc. uprawnionych do głosowania, pięć partii politycznych uzyskało reprezentację parlamentarną. Dwa największe bloki osiągnęły zbliżone rezultaty wyborcze. Socjaldemokraci, startujący w koalicji z następczynią PUR – Partią Konserwatywną (*Partidul Conservator*, PC), zajęli pierwsze miejsce, zdobywając 33,10 proc. głosów, a ugrupowanie prezydenta Băsescu⁵³ uplasowało się na drugiej pozycji z wynikiem na poziomie 32,40 proc. głosów.

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 2008 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 7. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2008 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD+PC	33,10	114	34,13
PDL	32,40	115	34,43
PNL	18,60	65	19,46
UDMR	6,20	22	6,59
PRM	3,20	0	0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie C.G. Marian, R.F. King, *Plus ça change: Electoral law reform and the 2008 Romanian parliamentary elections*, "Communist and Post-Communist Studies" 43(1), 2010, s. 7–18, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.01.004> (dostęp: 02.01.2025).

⁵³ W grudniu 2007 roku doszło do fuzji PD z powstałą w wyniku rozłamu w PNL Partią Liberalno-Demokratyczną (*Partidul Liberal Democrat*, PLD) pod kierownictwem Stoiljana. Utworzono wówczas Partię Demokratyczno-Liberalną (*Partidul Democrat-Liberal*, PDL). Zob. Oficjalna strona internetowa Partii Demokratyczno-Liberalnej, <http://www.pdl.org.ro/index.php?page=PDL&textPag=14> (dostęp: 02.01.2025).

Wybory parlamentarne w 2008 roku potwierdziły tendencję do bipolaryzacji rumuńskiego systemu partyjnego⁵⁴. Warto podkreślić, że w porównaniu z poprzednimi wyborami zmianie uległ skład obu przeciwstawnych bloków. W trakcie kadencji PD opuściła współtworzony przez jej przedstawicieli koalicyjny rząd i zerwała współpracę z liberałami, wobec czego siły centroprawicowe rozproszyły się i wystawiły osobne listy wyborcze. Procesowi marginalizacji uległa PRM, której kandydaci zdołali przekonać do siebie zaledwie 3,20 proc. wyborców i nie przekroczyli wymaganego progu wyborczego. Omawiane wybory stanowiły również zaczątek bardziej zrównoważonej rywalizacji politycznej między PSD+PC a PDL, co wywarło wpływ na późniejsze kształtowanie się sceny partyjnej w Rumunii. W obliczu coraz silniej odczuwalnych dla Rumunii konsekwencji globalnego kryzysu finansowego, liderzy największych bloków – Mircea Geoană z PSD i Emil Boc z PDL – zdecydowali o utworzeniu szerokiej koalicji rządowej. Mimo początkowych obietnic współpracy na rzecz zapewnienia stabilności w kontekście problemów gospodarczych, sojusz stosunkowo szybko stał się forum konfliktów i tarć, które doprowadziły do upadku gabinetu Boca przed wyborami prezydenckimi w 2009 roku⁵⁵.

Wybory parlamentarne w 2012 roku

Wybory parlamentarne w 2012 roku odbyły się w cieniu głębokich przemian politycznych i społecznych w Rumunii. Były one pierwszymi od kryzysu konstytucyjnego związanego z zawieszeniem prezydenta Băsescu w 2012 roku⁵⁶ oraz masowymi protestami społecznymi przeciwko polityce oszczędnościowej wdrażanej przez rząd⁵⁷. W rezultacie tych napięć, nastąpiła konsolidacja sił opozycyjnych wobec obozu rządzącego. PSD, PC

---

⁵⁴ W rezultacie kolejnych wyborów parlamentarnych zwiększeniu ulegała suma poparcia dla dwóch głównych partii politycznych: w 1992 roku wynosiła 47,20 proc. głosów, w 1996 roku – 51,70 proc. głosów, w 2000 roku – 56,10 proc. głosów, zaś w 2004 roku – 68,30 proc. głosów. W 2008 roku suma obniżyła się do 65,50 proc. głosów, pozostając jednak nadal na wysokim poziomie.

⁵⁵ I turę wyborów wygrał prezydent Băsescu, który zdobył 32,44 proc. głosów. Tuż za nim uplasował się Geoană z wynikiem 31,15 proc. głosów. Trzecie miejsce przypadło Crinowi Antonescu reprezentującemu PNL (20,02 proc. głosów). Tudor zgromadził poparcie na poziomie 5,56 proc. głosów. Pozostali kandydaci, w tym lider mniejszości węgierskiej Hunor Kelemen i niezależny kandydat Sorin Oprescu, odnotowali śladowe poparcie. Opublikowane po zakończeniu II tury wyborów wyniki sondaży exit poll wskazywały na minimalne zwycięstwo Geoany. Ostatecznie Băsescu wyprzedził swojego rywala o około 70 tysięcy głosów i zwyciężył stosunkiem głosów 50,33:49,66 proc.

⁵⁶ Wszczęcie procedury odwołania z urzędu poparło 258 senatorów i deputowanych spośród 432 parlamentarzystów. W drugim w przeciągu pięciu lat referendum dotyczącym dymisji prezydenta Băsescu 87,52 proc. głosujących opowiedziało się za, zaś 11,15 proc. głosujących – przeciw. Mimo to, Sąd Konstytucyjny Rumunii uznał wynik głosowania za nieważny w związku z nieprzekroczeniem wymaganego progu 50-procentowej frekwencji. Prezydent pozostał na stanowisku do momentu upływu drugiej i zarazem ostatniej kadencji prezydenckiej 21 grudnia 2014 roku. W 2013 roku popadł w konflikt z przywódcami PDL, którego skutkiem było stworzenie przez niego nowego ugrupowania pod nazwą Partia Ruchu Ludowego (*Partidul Mișcarea Populară*, PMP). Zob. *Traian Basescu: Romanian impeachment vote ruled invalid*, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-19332259> (dostęp: 02.01.2025).

⁵⁷ Falę protestów wywołały zapowiedzi obniżenia pensji dla pracowników budżetowych o 25 proc. oraz emerytur o 15 proc., a także likwidacji 150 tys. miejsc pracy w sektorze publicznym i ograniczenia niektórych świadczeń socjalnych. Jeszcze przed wyborami, w lutym 2012 roku, prezydent desygnował na stanowisko premiera lidera socjaldemokratów Victora Ponta. Zob. *30 de ani de democrație* (dostęp: 02.01.2025).

i PNL wraz z mniejszymi podmiotami⁵⁸ zawiązały koalicję pod nazwą Unia Socjalno-Liberalna (*Uniunea Social-Liberală*, USL), prezentując się jako alternatywa dla gabinetów wspieranych przez prezydenta. Po drugiej stronie sceny partyjnej powstał Sojusz Rumuńskiej Prawicy (*Alianța România Dreaptă*, ARD) skupiający PDL, PNȚCD i partię Siła Obywatelska (*Forța Civică*, FC)⁵⁹. Stawkę rywalizacji dopełniali przedstawiciele nowo utworzonej, centrowej Partii Ludowej – Dan Diaconescu (*Partidul Poporului – Dan Diaconescu*, PP-DD). Wyniki wyborów wskazywały na rekordowe poparcie i absolutną dominację USL, która uzyskała większość absolutną w obu izbach parlamentu.

Szczegółowe rezultaty wyborów parlamentarnych w 2012 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 8. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2012 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD+PC+PNL+UNPR	58,60	273	66,26
PDL+ PNȚCD+FC	16,50	56	13,59
PP-DD	14,00	47	11,41
UDMR	5,10	18	4,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie C. Deloy, H. Levy, *Prime Minister Victor Ponta wins the Romanian parliamentary elections*, Foundation Robert Schuman, <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1340> (dostęp: 02.01.2025).

Wybory, o których mowa, przyczyniły się do reorganizacji systemu partyjnego i kryształizacji dwóch głównych bloków politycznych. Koalicja USL uzyskała bezprecedensową przewagę, zdobywając blisko 70 proc. miejsc w parlamencie. Świadczyło to o dalszym przesuwaniu mechaniki systemu w stronę ograniczonego pluralizmu i bipolaryzacji cechującej się dominacją dwóch dużych koalicji nad pozostałymi graczami politycznymi. Z jednej strony, wyniki wyborów przyniosły Rumunii stabilność polityczną i gwarantowały sprawowanie niemal całkowitej kontroli nad procesem legislacyjnym przez jedno środowisko. Z drugiej, ujawniły trudności w budowaniu trwałej koalicji, zwłaszcza zważywszy na fakt, że Unia nie była jednolitym pod względem programowym podmiotem.

Sojusz socjaldemokratów z liberałami rozpadł się w lutym 2014 roku, kiedy ministrowie wywodzący się z PNL złożyli rezygnację na ręce premiera Ponty⁶⁰. Mimo to, liderowi PSD udało się przekonać do poparcia kolejnego gabinetu przedstawicieli opozycyjnego

⁵⁸ Wśród nich należy wymienić przede wszystkim Narodowy Związek na rzecz Rozwoju Rumunii (*Uniunea Națională pentru Progresul României*, UNPR) – partię założoną w 2010 roku przez rozłamowców z PSD i PNL. Zob. Oficjalna strona internetowa Narodowego Związku na rzecz Rozwoju Rumunii, <https://noulunpr.ro/> (dostęp: 02.01.2025).

⁵⁹ Ostatnie z wymienionych ugrupowań utworzono w 2004 roku, jednak do 2012 roku nie odgrywało istotnej roli w rumuńskim systemie partyjnym. Po objęciu przywództwa w partii przez byłego premiera Mihaia Răzvana Ungureanu, współtworzyło ARD.

⁶⁰ Część działaczy PNL na czele z Popescu-Tăriceanu opuściła szeregi liberałów i założyła Partię Liberalno-Reformatorską (*Partidul Liberal Reformator*, PLR). Zob. Oficjalna strona internetowa Partii Liberalno-Reformatorskiej, <http://www.plr-liberalii.ro/> (dostęp: 02.01.2025).

dotąd Demokratycznego Związku Węgrów w Rumunii. W tym samym roku odbyły się wybory prezydenckie, w których ostatecznie zwyciężył popierany przez Sojusz Liberalno-Chrześcijański (*Alianța Creștin Liberală*, ACL), skupiający PNL i PDL⁶¹, Klaus Iohannis – wieloletni burmistrz Sybina o niemieckich korzeniach⁶². Ponta, który doznał bolesnej porażki wyborczej, zdołał utrzymać się na stanowisku premiera przez okres zaledwie kilku miesięcy po objęciu urzędu przez Iohannisa. W 2015 roku doszło do pożaru w klubie nocnym *Collectiv* w Bukareszcie, w rezultacie którego śmierć poniosły 64 osoby, a Ponta podał się do dymisji.

Wybory parlamentarne w 2016 roku

Wybory parlamentarne w 2016 roku przeprowadzono w wyjątkowych okolicznościach. Po kryzysie politycznym, który doprowadził do upadku koalicyjnego gabinetu PSD-PC-UNPR-PLR, przez nieco ponad rok władzę sprawował technokratyczny, bezpartyjny rząd byłego komisarza Unii Europejskiej ds. rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich Daciana Cioloșa. Po raz pierwszy w dziejach Rumunii po 1989 roku wybory zostały przygotowane przez administrację niezwiązaną z żadnym blokiem politycznym. Tło kampanii wyborczej stanowiły pogarszające się nastroje społeczne, zmęczenie obywateli tradycyjnymi partiami oraz rosnące rozczarowanie sposobem funkcjonowania instytucji publicznych. Odzwierciedleniem niskiego poziomu zainteresowania Rumunów polityką była najniższa w historii postkomunistycznych wyborów frekwencja, która wyniosła 39,79 proc. uprawnionych do głosowania.

Przed wyborami parlamentarnymi w 2016 roku doszło do znaczących przemian w rumuńskim systemie partyjnym. Oprócz wspomnianych wyżej wydarzeń, takich jak rozpad koalicji PSD-PNL, rozłam w PNL oraz fuzja PDL i PNL, wzmocnieniu uległa pozycja chrześcijańsko-demokratycznego ugrupowania PMP, do którego wcześniej przyłączyli się członkowie socjaldemokratycznej partii UNPR i działacze centrowego PP-DD. Przywódca PLR i PC podjęli decyzję o utworzeniu wspólnego ugrupowania Sojusz Liberalistów i Demokratów (*Alianța Liberalilor și Democraților*, ALDE). Ponadto na scenie politycznej pojawił się nowy aktor – postrzegany jako ugrupowanie antyestablishmentowe Związek Zbawienia Rumunii (*Uniunea Salvați România*, USR). Głosowanie odbyło się na podstawie zmodyfikowanej ordynacji wyborczej, która przewidywała wyłonienie 330 członków Izby Deputowanych oraz 136 członków Senatu⁶³.

⁶¹ W listopadzie 2014 roku władze PDL zdecydowały o włączeniu partii do struktur PNL. Zob. Oficjalna strona internetowa PDL, <http://www.pdl.org.ro/> (dostęp: 02.01.2025).

⁶² W I turze wyborów pierwsze miejsce zajął Ponta z wynikiem 40,44 proc. głosów, za nim uplasował się Iohannis z poparciem na poziomie 30,37 proc. głosów. Następni w kolejności byli Popescu-Tăriceanu (5,36 proc. głosów), reprezentująca PMP i PNȚCD Elena Udrea (5,20 proc. głosów), była minister sprawiedliwości Macovei (4,44 proc. głosów), Diaconescu (4,03 proc. głosów), Tudor (3,68 proc. głosów) oraz Kelemen (3,47 proc. głosów). Pozostali kandydaci uzyskali śladowe poparcie. W II turze wyborów Iohannisowi udało się przekonać do swojej kandydatury 54,43 proc. wyborców, a Poncie – 45,56 proc. wyborców. Zob. A. Timu, *Romania Votes in Presidential Election with Ponta in Lead*, Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-11-01/romania-votes-in-presidential-election-with-ponta-in-lead?embedded-checkout=true> (dostęp: 02.01.2025).

⁶³ Skutkiem uchwalenia nowej wersji ordynacji było zmniejszenie łącznej liczby parlamentarzystów z 588 do 466 osób. Utrzymano dotychczasowy sposób głosowania i obowiązujący próg wyborczy dla pojedynczych

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 2016 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 9. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2016 roku.

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD	45,50	154	46,81
PNL	20,00	69	20,97
USR	8,90	30	9,12
UDMR	6,20	21	6,38
ALDE	5,60	20	6,08
PMP	5,40	18	5,47

Źródło: opracowanie własne.

Wybory, o których mowa, przyniosły powrót do władzy socjaldemokratów na czele z Liviu Dragneą oraz umocniły pozycję PSD jako dominującej siły politycznej w Rumunii. Rezultat tej partii był najlepszym od lat, a jej przewaga nad rywalami pozwoliła na utworzenie koalicji gabinetowej z ALDE. W okresie od stycznia 2017 roku do listopada 2019 roku obie partie gwarantowały poparcie parlamentarne dla socjaldemokratycznych rządów, na czele których stali kolejno: Sorin Grindeanu, Mihai Tudose oraz Viorica Dăncilă. Równocześnie, pojawienie się nowego gracza w postaci USR było sygnałem, że w rumuńskim społeczeństwie narasta potrzeba odnowy politycznej. USR, sytuując się jako ugrupowanie antysystemowe i proeuropejskie, przyciągnęło głosy młodych wyborców aktywnie poszukujących alternatywy wobec tradycyjnych partii. System partyjny ukształtowany po wyborach parlamentarnych w 2016 roku można określić mianem systemu wielopartyjnego spolaryzowanego, w ramach którego jedna z partii wyraźnie dominuje nad pozostałymi, opozycja ulega procesowi fragmentaryzacji, a jednocześnie na scenie politycznej coraz istotniejszą rolę zaczynają odgrywać nowe stronnictwa.

W tym okresie postępowało także zjawisko przesuwania się poszczególnych partii na radykalniejsze pozycje ideologiczne, którego najdobitniejszy przykład stanowiło przyjęcie przez socjaldemokratów bardziej nacjonalistycznej i antyeuropejskiej retoryki. Jedną z przyczyn tego typu zwrotu było uchwalenie przez Parlament Europejski 13 listopada 2018 roku rezolucji, w której wyrażono głębokie zaniepokojenie zmianami prawa karnego i politycznymi ograniczeniami wolności prasy dokonywanymi w Rumunii oraz potępiono brutalną i nieproporcjonalną interwencję policji podczas protestów w Bukareszcie w sierpniu 2018 roku. Na przestrzeni 2018 i 2019 roku Rumuni masowo wychodzili na ulice miast, by okazać sprzeciw wobec coraz powszechniejszej korupcji, również wśród

---

partii na poziomie 5 proc. głosów. W przypadku koalicji wyborczych do progu 5 proc. głosów dodano 3 proc. głosów na drugie ugrupowanie tworzące sojusz oraz po jednym procencie głosów na każdego kolejnego członka sojuszu, począwszy od trzeciego, ustalając maksymalny pułap na 10 proc. głosów. Zob. I. Rosca, *Presedintele Klaus Iohannis a promulgat Legea alegerilor parlamentare*, <https://hotnews.ro/presedintele-klaus-iohannis-a-promulgat-legea-alegerilor-parlamentare-512482> (dostęp: 11.01.2025).

elit PSD⁶⁴. Skutkiem tych wydarzeń było opuszczenie koalicji gabinetowej przez przedstawicieli ALDE w sierpniu 2019 roku i udzielenie wotum nieufności rządowi Dăncili w październiku 2019 roku⁶⁵. Na czele jednopartyjnego i mniejszościowego gabinetu stanął wówczas działacz opozycyjnej dotąd PNL Ludovic Orban. Wniosek o udzielenie wotum zaufania nowemu rządowi poparli w głosowaniu parlamentarzysty PNL, ALDE, Demokratycznego Związku Węgrów w Rumunii,USR oraz PMP. Premier Orban przewodził Radzie Ministrów do czasu powołania kolejnego rządu wyłonionego po wyborach parlamentarnych przeprowadzonych 6 grudnia 2020 roku.

Wybory parlamentarne w 2020 i 2024 roku

Wybory parlamentarne w 2020 roku odbyły się w wyjątkowym kontekście pandemii COVID-19, która znacząco wpłynęła na przebieg kampanii wyborczej oraz na samą organizację głosowania. Wprowadzono restrykcje sanitarne i ograniczenia w przeprowadzaniu spotkań, co zmusiło partie polityczne do przeniesienia większości działań do przestrzeni cyfrowej i mediów społecznościowych. W efekcie, wybory te charakteryzowały się rekordowo niską frekwencją, wynoszącą zaledwie 31,95 proc. Była to najniższa frekwencja wyborcza w historii postkomunistycznych wyborów parlamentarnych w Rumunii. Do rywalizacji o zwycięstwo stanęli tradycyjnie socjaldemokraci i liberałowie, a także centryści⁶⁶, nacjonalisci⁶⁷, przedstawiciele mniejszości węgierskiej, chadecy oraz pozostałe ugrupowania polityczne⁶⁸. Jej szczegółowe rezultaty zaprezentowano w poniższej tabeli:

---

⁶⁴ Krytycy zarzucali PSD dążenie do przeforsowania nowelizacji przepisów prawnych, mających na celu osłabienie niezależności wymiaru sprawiedliwości i tym samym pomoc oskarżonemu o łapówkarstwo liderowi socjaldemokratów Dragnei.

⁶⁵ Wkrótce potem, w listopadzie 2019 roku, odbyły się wybory prezydenckie. W I turze urzędujący prezydent Iohannis zdobył 37,82 proc. głosów, jego główna kontrkandydatka, była socjaldemokratyczna premier Dăncila – 22,26 proc. głosów, reprezentujący koalicję USR-PLUS Dan Barna – 15,02 proc. głosów, kandydat Sojuszu na rzecz Jednego Człowieka (*Alianța „Un om”*), złożonego z ugrupowań PRO Rumunia i ALDE, Mircea Diaconu – 8,85 proc. głosów, zaś pozostali kandydaci – łącznie 16,06 proc. głosów. W II turze Iohannis z wynikiem 66,09 proc. głosów pokonał swoją rywalkę, która zgromadziła poparcie na poziomie 33,91 proc. głosów. W związku z tym Iohannis uzyskał reelekcję na stanowisku prezydenta. Zob. Komunikat Centralnego Biura Wyborczego z dnia 28 listopada 2019 roku, https://prezidentiale2019.bec.ro/wp-content/uploads/2019/11/com_cp_11.pdf (dostęp: 02.01.2025).

⁶⁶ Zarówno w odbywających się w maju 2019 roku wyborach do Parlamentu Europejskiego, jak i w wyborach parlamentarnych w grudniu 2020 roku, władze centroprawicowego USR zawiązały koalicję wyborczą z nowo utworzoną Partią Wolności, Jedności i Solidarności (*Partidul Libertate, Unitate și Solidaritate*, PLUS) byłego premiera Ciołoșa. Zob. *USR a decis să participe împreună cu PLUS pe o listă comună la europarlamentare*, Agerpres, <https://www.agerpres.ro/politica/2019/02/02/usr-a-decis-sa-participe-impreuna-cu-plus-pe-o-lista-comuna-la-europarlamentare--251584> (dostęp: 02.01.2025).

⁶⁷ Przed wyborami samorządowymi w tym samym roku założono nacjonalistyczną, skrajnie prawicową partię Sojusz na rzecz Jedności Rumunów (*Alianța pentru Unirea Românilor*, AUR). Jej przewodniczącym został George Simion. Zob. Oficjalna strona internetowa Sojuszu na rzecz Jedności Rumunów, <https://partidulaur.ro/> (dostęp: 02.01.2025).

⁶⁸ Wśród nich należy wymienić m.in. socjalliberalne ugrupowanie PRO Rumunia (*PRO România*), na czele którego stanął wykluczony z szeregow PSD były premier Ponta. Przed wyborami parlamentarnymi podjęto decyzję o fuzji z partią ALDE. Zob. *ALDE & Pro România fuzionează și formează Pro România Social Liberal*, Europa Liberă, <https://romania.europalibera.org/a/alde-si-pro-romania-fuzioneaza/30882670.html> (dostęp: 02.01.2025).

Tabela 10. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2020 roku

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD	28,90	110	33,33
PNL	25,20	93	28,18
USR+PLUS	15,40	55	16,66
AUR	9,10	33	10,00
UDMR	5,70	21	6,36
PMP	4,80	0	0,00
PRO România	4,10	0	0,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki wyborów symbolizowały powrót do bardziej zróżnicowanego systemu partyjnego i zahamowanie dalszej dominacji PSD. Mimo że partia zdobyła największe poparcie, jej przewaga nad PNL była nieznaczna. Ku zaskoczeniu wielu obserwatorów życia publicznego, nowa partia AUR odnotowała poparcie na poziomie 9,10 proc. głosów, stając się czwartą siłą polityczną w Rumunii i dysponując 33 mandatami⁶⁹. Swoich reprezentantów do Izby wprowadził również Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii. Poniżej progu wyborczego znalazły się m.in. PMP i PRO Rumunia.

Wybory parlamentarne w 2020 roku były trzecimi wyborami z rządu, w których zwycięstwo odniosła PSD. Posługując się klasyfikacją Sartoriego, można byłoby określić rumuński system mianem systemu partii predominującej⁷⁰. Socjaldemokraci nie tylko wygrywali bowiem poprzednie elekcje, ale również kształtowali oblicze trzech kolejnych rządów. Ich przewaga nad pozostałymi graczami w 2016 roku i 2019 roku była na tyle znacząca, że należałoby ją uznać za przejaw dominacji w ramach systemu. Mimo to, rezultat wyborczy PSD w 2020 roku był najsłabszym w historii startów tego ugrupowania w wyborach parlamentarnych od czasu jego utworzenia. Ponadto, jak okazało się w trakcie negocjacji koalicyjnych, socjaldemokraci nie zdołali porozumieć się z żadną z partii w sprawie utworzenia wspólnego rządu. PNL, która zajęła drugie miejsce w wyborach, zawarła umowę z USR, PLUS i Demokratycznym Związkiem Węgrów w Rumunii, dzięki czemu sformowano koalicyjny gabinet Florina Cîțu⁷¹. Funkcjonował on w niezmienionej konfiguracji partyjnej do października 2021 roku, kiedy to wskutek odejścia z rządu ministrów, wywodzących się z USR i PLUS, doszło do kryzysu politycznego. Jego rozwiązanie stano-

⁶⁹ Do sukcesu AUR, które po raz pierwszy uzyskało reprezentację parlamentarną, przyczyniło się wykorzystanie antyestablishmentowego dyskursu oraz mobilizacja elektoratu odczuwającego frustrację w związku z restrykcjami sanitarnymi. Zob. C. Doiciar, R. Cretan, *Pandemic populism: COVID-19 and the rise of the nationalist AUR party in Romania*, „Geographica Pannonica” vol. 25 no. 4, 2021, s. 243–259, <http://dx.doi.org/10.5937/gp25-33782> (dostęp: 04.01.2025).

⁷⁰ System partii predominującej to „taki układ, który charakteryzuje się długotrwałą dominacją – potwierdzoną w przynajmniej czterech kolejnych wyborach (parlamentarnych bądź prezydenckich, jeśli faktycznym ośrodkiem władzy jest urząd prezydenta, co występuje w systemie prezydenckim bądź półprezydenckim) jednej partii politycznej. Dominacja taka jednakże zachodzi w warunkach rywalizacji politycznej”. Cyt. za: M. Bankowicz, op. cit., s. 85.

⁷¹ I. Bîrzo, *Liderii PNL, USR-PLUS și UDMR au semnat acordul de guvernare 2020 – 2024. Ce prevede documentul VIDEO*, <https://adevarul.ro/politica/liderii-pnl-usr-plus-si-udmr-au-semnat-acordul-de-2066749.html> (dostęp: 02.01.2025).

wiło powstanie tzw. wielkiej koalicji⁷² PSD-PNL⁷³ i powołanie rządu Nicolae Ciuci, które należy uznać za wydarzenie przełomowe dla najnowszej historii politycznej Rumunii. Zgodnie z zapisami porozumienia koalicyjnego, w czerwcu 2023 roku Ciucă zrezygnował, a prezydent Iohannis desygnował na stanowisko premiera socjaldemokratę Marcela Ciolacu.

Kolejne wybory prezydenckie przyniosły zaskakujące wyniki i nie pozostały bez wpływu na kształt systemu partyjnego Rumunii. W głosowaniu, które przeprowadzono 24 listopada 2024 roku, wbrew przewidywaniom sondażowym, zwyciężył niezależny kandydat Călin Georgescu (22,94 proc. głosów). Drugie miejsce przypadło liderce USR Elenie Lasconi (19,18 proc. głosów), trzecie – uchodzącemu za faworyta premierowi Ciolacu (19,15 proc. głosów), czwarte – Simionowi (13,86 proc. głosów), zaś piąte – byłemu premierowi Ciuce (8,79 proc. głosów)⁷⁴. Początkowo Georgescu – pełniący w latach 2015–2016 funkcję dyrektora wykonawczego w Międzynarodowym Instytucie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych i wysunięty jako kandydat na urząd premiera przez AUR w 2020 i 2021 roku – był postrzegany jako postać drugoplanowa. Eksperti upatrują przyczyn znaczącego wzrostu poparcia dla jego kandydatury w prowadzeniu aktywnej i przynoszącej popularność kampanii w mediach społecznościowych, szczególnie w serwisie TikTok⁷⁵. Dla większości rumuńskich wyborców oddanie głosu na Georgescu, który odwoływał się do retoryki nacjonalistycznej, antyeuropejskiej i antynatowskiej oraz sceptycznie odnosił się do udzielania dalszej pomocy wojskowej Ukrainie, stanowiło wyraz sprzeciwu wobec establishmentu politycznego. Niemniej, w związku z naruszeniem Ordynacji wyborczej i złamaniem zasady transparentnego finansowania kampanii przez Georgescu⁷⁶, 6 grudnia 2024 roku Sąd Konstytucyjny Rumunii podjął decyzję o nieuznaniu I tury wyborów prezydenckich i ponownym przeprowadzeniu całego procesu wyborczego⁷⁷.

---

⁷² Oficjalne nazwy koalicji to Narodowa Koalicja dla Rumunii (*Coaliția Națională pentru România*, CNR) lub Koalicja na rzecz Odporności, Rozwoju i Dobrobytu (*Coaliția pentru Reziliență, Dezvoltare și Prosperitate*, CRDP). W umowie koalicyjnej parafowanej przez liderów PSD i PNL zawarto postanowienie o zamiarze dokonania rotacji na stanowisku premiera: w pierwszym okresie kadencji miał je zajmować przedstawiciel PNL, zaś w drugim – przedstawiciel PSD. Zob. *Romanian Prime Minister Transfer Moves Forward Following Settlement Of Teacher Strike*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/romanian-prime-minister-transfer-teacher-strike/32455993.html> (dostęp: 02.01.2025).

⁷³ Do czerwca 2023 roku ugrupowaniem dopełniającym sojusz PSD-PNL był Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii.

⁷⁴ Na kolejnych pozycjach uplasowali się m.in. były przewodniczący socjaldemokratów i kandydat w wyborach prezydenckich w 2009 roku Geoană (6,32 proc. głosów), lider mniejszości węgierskiej Kelemen (4,50 proc. głosów) oraz reprezentujący swoje nowe ugrupowanie Siła Prawicy (*Forța Dreptei*, FD) były premier Orban (0,22 proc. głosów). Zob. Dane Centralnego Biura Wyborczego, <https://prezenta.roaep.ro/prezidentiale24112024/pv/romania/results/> (dostęp: 02.01.2025).

⁷⁵ S. McGrath, *Who is Calin Georgescu, the far-right populist who won the 1st round of Romania's presidential race?*, <https://apnews.com/article/romania-election-president-europe-georgescu-90bebd-251cb1376ee654c58d90afa956> (dostęp: 02.01.2025).

⁷⁶ Podstawą stwierdzenia wspomnianych naruszeń był raport rumuńskich służb specjalnych, którego treść odtajniono na wniosek prezydenta Iohannisa. Wynika z niego, że w czasie wyborów instytucje publiczne odpowiedzialne za proces wyborczy podlegały masowym atakom cybernetycznym, w które zaangażowani byli rosyjscy hakerzy, zaś skala i sposób przeprowadzania działań promujących Georgescu w mediach społecznościowych sugeruje, że koordynował je „aktor państwowy” (w domyśle: Rosja). Zob. K. Calus, *Rumunia: Sąd Konstytucyjny unieważnia wybory prezydenckie*, analiza Ośrodka Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-12-09/rumunia-sad-konstytucyjny-uniewaznia-wybory-prezydenckie> (dostęp: 11.01.2025).

⁷⁷ Tym samym moc obowiązującą utraciła decyzja tegoż Sądu o uznaniu wyników I tury wyborów prezydenckich ogłoszona 2 grudnia 2024 roku. Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 6 grudnia 2024 roku wzbudziło

Wybory parlamentarne, które zaplanowano na 1 grudnia 2024 roku, odbyły się w cieniu kontrowersji związanych z przebiegiem wyborów prezydenckich. W głosowaniu do 331-osobowej Izby Deputowanych najlepszy rezultat uzyskało PSD współtworzące dotychczas tzw. wielką koalicję. Drugie miejsce przypadło ugrupowaniu AUR, trzecie – PNL, a czwarte –USR. Na dalszych miejscach uplasowały się dwie nowe partie polityczne – S.O.S. Rumunia (*S.O.S. România*, SOS RO) oraz Partia Ludzi Młodych (*Partidul Oamenilor Tineri*, POT). Pierwsza z nich, założona w 2021 roku, jest określana jako ugrupowanie skrajnie prawicowe, populistyczne, eurosceptyczne i prorosyjskie. Na jej czele stoi prawniczka, organizatorka protestów wobec restrykcji sanitarnych podczas pandemii COVID-19, była senatorka z ramienia AUR, obecnie eurodeputowana Diana Șoșoacă. Druga z nich, utworzona w 2023 roku, pozycjonuje się jako antyestablishmentowe ugrupowanie centroprawicowe, w istocie prezentując poglądy radykalnie prawicowe i eurosceptyczne. Jej liderką jest była członkini AUR Anamaria Gavrilă.

Szczegółowe wyniki wyborów parlamentarnych w 2024 roku zaprezentowano w poniższej tabeli:

Tabela 11. Wyniki wyborów do Izby Deputowanych w 2024 roku

Skrót nazwy partii	Poparcie w proc.	Liczba uzyskanych mandatów	Mandaty w proc.
PSD	21,96	86	26,06
AUR	18,01	63	19,09
PNL	13,20	49	14,85
USR	12,40	40	12,12
SOS RO	7,30	24	7,27
POT	6,40	22	6,67
UDMR	6,40	22	6,67

Źródło: opracowanie własne.

Rezultaty wyborów parlamentarnych w 2024 roku ujawniły przesunięcie rumuńskiego systemu partyjnego w prawą stronę przestrzeni rywalizacji politycznej. Zaobserwowano wyraźny wzrost poparcia dla ugrupowań uznawanych za prawicowe i skrajne. Mimo zajęcia pierwszego i trzeciego miejsca przez partie mainstreamowe, straciły one łącznie 68 mandatów w Izbie Deputowanych względem poprzednich wyborów. Ostatecznie socjaldemokraci i liberałowie ponownie porozumieili się w sprawie poparcia dla nowego, wspólnego rządu. Na jego czele po raz drugi stanął Ciolacu. Ugrupowaniem dopełniającym koalicję jest Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii. Gabinet Ciolacu ma status

---

szereg wątpliwości – zarzuca się, że miało ono charakter instrumentalny i polityczny, a jego celem była eliminacja Georgescu z rywalizacji wyborczej oraz umożliwienie wymiany kandydata socjaldemokratów. W istocie, 23 grudnia 2024 roku przedstawiciele PSD, PNL i mniejszości narodowych ogłosili, że wspólnym kandydatem ugrupowań w odroczonej wyborach prezydenckich będzie były lider liberałów i kandydat PNL w wyborach prezydenckich w 2009 roku Antonescu. Zob. I. Ernst, *Former Romanian Liberal leader confirmed as joint presidential candidate of coalition parties*, <https://www.romania-insider.com/crin-antonescu-presidential-candidate-december-2024> (dostęp: 29.12.2024).

gabinetu mniejszościowego – uformował się w związku z udzieleniem mu poparcia przez przedstawicieli PSD, PNL i mniejszości narodowych, którzy łącznie dysponują 157 mandatami, co stanowi 47 proc. składu izby.

Celem uporządkowania informacji dotyczących kolejnych rządów i koalicji gabinetowych funkcjonujących w Rumunii, w poniższej tabeli zebrano podstawowe dane na ten temat:

Tabela 12. Charakter polityczny rządów w Rumunii po 1989 roku

	Okres urzędowania	Premier	Ugrupowanie/ a tworzące rząd	Oblicze ideowe rządu	Status rządu
1.	1989–1990	Petre Roman (I)	FSN	działający w ramach dominacji postkomunistycznej	jednopartyjny rząd większościowy
2.	1990–1991	Petre Roman (II)	FSN	działający w ramach dominacji postkomunistycznej	jednopartyjny rząd większościowy
3.	1991	Petre Roman (III)	FSN	działający w ramach dominacji postkomunistycznej	jednopartyjny rząd większościowy
4.	1991–1992	Theodor Stolojan	FSN + PNL + MER + PDAR	technokratyczny	koalicyjny rząd większościowy
<i>Wybory parlamentarne w 1992 roku</i>					
5.	1992–1996	Nicolae Văcăroiu	FDSN/PDSR	centrolewicowy	jednopartyjny rząd mniejszościowy
<i>Wybory parlamentarne w 1996 roku</i>					
6.	1996–1998	Victor Ciorbea	CDR + USD + UDMR	centroprawicowy	koalicyjny rząd większościowy
7.	1998–1999	Radu Vasile	CDR + USD + UDMR	centroprawicowy	koalicyjny rząd większościowy
8.	1999–2000	Mugur Isărescu	CDR + USD + UDMR	centroprawicowy	koalicyjny rząd większościowy
<i>Wybory parlamentarne w 2000 roku</i>					
9.	2000–2004	Adrian Năstase	PDSR/PSD + PUR	centrolewicowy	koalicyjny rząd mniejszościowy
<i>Wybory parlamentarne w 2004 roku</i>					
10.	2004–2007	Călin Popescu-Tăriceanu (I)	PNL + PD + UDMR + PUR/PC	centroprawicowy	koalicyjny rząd większościowy
11.	2007–2008	Călin Popescu-Tăriceanu (II)	PNL + UDMR	centroprawicowy	koalicyjny rząd mniejszościowy
<i>Wybory parlamentarne w 2008 roku</i>					
12.	2008–2009	Emil Boc (I)	PDL + PSD	wielka koalicja	koalicyjny rząd większościowy
13.	2009–2012	Emil Boc (II)	PDL + UDMR + UNPR	centroprawicowy	koalicyjny rząd mniejszościowy
14.	2012	Mihai Răzvan Ungureanu	PDL + UDMR + UNPR	centroprawicowy	koalicyjny rząd mniejszościowy
15.	2012	Victor Ponta (I)	PSD + PNL + PC	wielka koalicja	koalicyjny rząd większościowy

	Okres urzędowania	Premier	Ugrupowanie/ a tworzące rząd	Oblicze ideowe rządu	Status rządu
<i>Wybory parlamentarne w 2012 roku</i>					
16.	2012–2014	Victor Ponta (II)	PSD + PNL + PC + UNPR	wielka koalicja	koalicyjny rząd większościowy
17.	2014	Victor Ponta (III)	PSD + UNPR + PC + PLR + UDMR	centrolewicowy	koalicyjny rząd większościowy
18.	2014–2015	Victor Ponta (IV)	PSD + UNPR + ALDE	centrolewicowy	koalicyjny rząd większościowy
19.	2015–2017	Dacian Cioloș	— ⁷⁸	technokratyczny	— ⁷⁹
<i>Wybory parlamentarne w 2016 roku</i>					
20.	2017	Sorin Grindeanu	PSD + ALDE	centrolewicowy	koalicyjny rząd większościowy
21.	2017–2018	Mihai Tudose	PSD + ALDE	centrolewicowy	koalicyjny rząd większościowy
22.	2018–2019	Viorica Dăncilă	PSD + ALDE ⁸⁰	centrolewicowy	koalicyjny rząd większościowy / jednopartyjny rząd mniejszościowy
23.	2019–2020	Ludovic Orban (I)	PNL	centroprawicowy	jednopartyjny rząd mniejszościowy
24.	2020	Ludovic Orban (II)	PNL	centroprawicowy	jednopartyjny rząd mniejszościowy
<i>Wybory parlamentarne w 2020 roku</i>					
25.	2020–2021	Florin Cîțu	PNL + UDMR + USR PLUS ⁸¹	centroprawicowy	koalicyjny rząd większościowy / koalicyjny rząd mniejszościowy
26.	2021–2023	Nicolae Ciucă	PSD + PNL + UDMR	wielka koalicja	koalicyjny rząd większościowy
27.	2023–2024	Marcel Ciolacu (I)	PSD + PNL	wielka koalicja	koalicyjny rząd większościowy
<i>Wybory parlamentarne w 2024 roku</i>					
28.	2024-nadal	Marcel Ciolacu (II)	PSD + PNL + UDMR	wielka koalicja	koalicyjny rząd mniejszościowy

Źródło: opracowanie własne.

⁷⁸ Żaden z ministrów wchodzących w skład rządu, z wyjątkiem wicepremiera i ministra rozwoju regionalnego i administracji publicznej Vasile Dîncu reprezentującego PSD, nie był członkiem partii politycznej.

⁷⁹ Gabinet Cioloșa dysponował stabilnym poparciem ze strony większości parlamentarnej, umożliwiającym mu sprawne funkcjonowanie mimo braku partyjnego zaplecza.

⁸⁰ Przedstawiciele ALDE współtworzyli rząd do czasu opuszczenia przez nich koalicji z PSD w sierpniu 2019 roku.

⁸¹ Gabinet Cîțu uległ przekształceniu w koalicyjny rząd mniejszościowy we wrześniu 2021 roku, kiedy gabinet opuścili członkowie USR PLUS.

Podsumowanie

W toku wywodu wykazano, że rumuński system partyjny po 1989 roku przeszedł ewolucję od systemu z partią hegemoniczną (FSN), przez czystą wielopartyjność lat 90. XX wieku, aż po model wielopartyjności z partią dominującą, charakteryzowany przez przewagę PSD, na przełomie wieków. W nawiązaniu do postawionych na początku artykułu hipotez, potwierdzono, że zmonopolizowanie władzy przez FSN po rewolucji w 1989 roku oraz ugruntowanie hegemonicznej pozycji przez PSD w latach 2000–2004 zapewniły stabilność polityczną w okresach transformacji politycznych, jednak proces ten odbywał się kosztem ograniczenia demokratycznej rywalizacji. FSN, kontrolując kluczowe organy państwa, wykorzystywało swoją przewagę instytucjonalną, co zmniejszało możliwości funkcjonowania skutecznej opozycji, zaś dominacja PSD na początku XXI wieku osłabiała znaczenie mniejszych partii. Ponadto, na podstawie wyników wyborczych udowodniono, że nowe, antysystemowe partie odnotowują wzrost poparcia społecznego. Ugrupowania, takie jak USR i AUR zaczęły zyskiwać głosy obywateli w kolejnych wyborach dzięki wykorzystaniu antyestablishmentowej retoryki, krytyce korupcji i nieskuteczności tradycyjnych ugrupowań, takich jak PSD i PNL. Popularność tych partii oraz obniżający się poziom frekwencji wyborczej odzwierciedlają spadek zaufania obywateli wobec klasy politycznej oraz ich rosnące zmęczenie obecnym stylem rządzenia.

Dowiedziano, że na kształtowanie się systemu partyjnego Rumunii miały wpływ czynniki, takie jak reformy instytucjonalne, zmiany w ordynacji wyborczej oraz kluczowe wydarzenia o charakterze społeczno-politycznym, w tym mineriady i konflikty wokół reform gospodarczych. W kolejnych dekadach scena polityczna ulegała fragmentacji i polaryzacji, czego symbolem stały się wspomniane zjawiska: niski poziom frekwencji wyborczej w poszczególnych wyborach parlamentarnych oraz kryzys zaufania obywateli wobec establishmentu politycznego. Mimo ugruntowanej przewagi tradycyjnych partii, takich jak PSD i PNL, znacząco wzrastała rola mniejszych aktorów politycznych, co wskazuje na przejście w kierunku bardziej zróżnicowanego, a jednocześnie niestabilnego systemu partyjnego. Pandemia COVID-19 stała się swoistą trampoliną dla wzrostu poparcia dla skrajnie prawicowego ugrupowania AUR, które weszło do parlamentu wskutek zastosowania napędzanej antyszczepionkową retoryką udanej strategii, wykorzystującej elementy tożsamościowe i nacjonalistyczne. Ekstremizm przedstawicieli tej partii obniża potencjał koalicyjny AUR i tworzy więcej strukturalnych zachęt dla głównych sił politycznych – PNL i PSD – do rządzenia w ramach tzw. wielkiej koalicji.

Do tej pory istniały tematy, co do których panowała ponadpartyjna zgoda – kwestia sprzeciwu wobec migracji spoza europejskiego kręgu cywilizacyjnego i rosyjskiej agresji na Ukrainę⁸². Należy jednak zwrócić uwagę na dokonującą się w tym kontekście zmianę, zwłaszcza na płaszczyźnie stosunku wobec wojny w Ukrainie. Dotychczas politycy z wszystkich stron rumuńskiej sceny politycznej dzielali obawy dotyczące bezpieczeństwa w związku z imperialną polityką zewnętrzną Rosji. W rezultacie wyborów parlamentarnych w 2024 roku mandaty po raz pierwszy uzyskali reprezentanci ugrupowań skrajnych

---

⁸² V. Anghel, *Live Fast, Die Young: Romanian Coalitions in Time of Crisis*, w: T. Bergman, G. Ilonszki, J. Hellström (red.), *Coalition Politics in Central Eastern Europe*, Routledge, London 2023, s. 236, <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/85308>, doi 10.4324/9781003328483 (dostęp: 16.01.2025).

i prorosyjskich – SOS RO i POT. Fakt ten zwiastuje kres konsensusu wokół niepodważalnego poparcia dla NATO oraz militarnego i finansowego wspierania Ukrainy.

Warto podkreślić, że obserwowane w ostatnich latach w Rumunii zjawiska, takie jak wzrost popularności ugrupowań antysystemowych, fragmentacja sceny politycznej czy erozja zaufania do tradycyjnych partii, nie stanowią wyłącznie rumuńskiej specyfiki. Podobne tendencje występują w wielu państwach Europy Środkowo-Wschodniej, a także Europy Zachodniej, czego wyrazem jest rosnące poparcie dla partii populistycznych, nacjonalistycznych i eurosceptycznych. Zjawiska te mają często wspólne źródła: rozczarowanie elitami politycznymi, kryzys reprezentacji oraz poczucie marginalizacji znacznej części obywateli. Rumunia wpisuje się zatem w szerszy europejski kontekst przemian, w których kontestacja dotychczasowego porządku politycznego staje się coraz bardziej widoczna.

Bibliografia

- ALDE & Pro România fuzionează și formează Pro România Social Liberal, Europa Liberă, <https://romania.europalibera.org/a/alde-si-pro-romania-fuzioneaza/30882670.html> (dostęp: 02.01.2025).
- Anghel V., *Live Fast, Die Young: Romanian Coalitions in Time of Crisis*, w: T. Bergman, G. Ilonszki, J. Hellström (red.), *Coalition Politics in Central Eastern Europe*, Routledge, London 2023, s. 236, <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/85308>, doi 10.4324/9781003328483 (dostęp: 16.01.2025).
- Bankowicz M., *Maestro politologii. Eksploracje polityki Giovanniego Sartoriego*, Kraków 2018.
- Barbu D., *Republica absentă: politică și societate în România postcomunistă*, Bukareszt 2004.
- Bîrzoil I., *Liderii PNL, USR-PLUS și UDMR au semnat acordul de guvernare 2020 – 2024. Ce prevede documentul VIDEO*, <https://adevarul.ro/politica/liderii-pnl-usr-plus-si-udmr-au-semnat-acordul-de-2066749.html> (dostęp: 02.01.2025).
- Całus K., *Rumunia: Sąd Konstytucyjny unieważnia wybory prezydenckie*, analiza Ośrodka Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-12-09/rumunia-sad-konstytucyjny-uniewaznia-wybory-prezydenckie> (dostęp: 11.01.2025).
- Carey H.F., *Irregularities or rigging: the 1992 Romanian parliamentary elections*, “East European Quarterly”, vol. 29, no. 1, 1995, s. 43–66.
- Dane Centralnego Biura Wyborczego, <https://prezenta.roaep.ro/prezidentiale24112024/pv/romania/results/> (dostęp: 02.01.2025).
- Deletant D., *Romania under Communism: Paradox and Degeneration*, Londyn 2019.
- Deloy C., Levy H., *Prime Minister Victor Ponta wins the Romanian parliamentary elections*, Foundation Robert Schuman, <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1340> (dostęp: 02.01.2025).
- Doiciar C., Cretan R., *Pandemic populism: COVID-19 and the rise of the nationalist AUR party in Romania*, “Geographica Pannonica” vol. 25 no. 4, 2021, s. 243–259.
- Ernst I., *Former Romanian Liberal leader confirmed as joint presidential candidate of coalition parties*, <https://www.romania-insider.com/crin-antonescu-presidential-candidate-december-2024> (dostęp: 29.12.2024).
- Gallagher T., *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation*, Nowy Jork 2005.
- Grzybowski M., *Konstytucyjna pozycja premiera na Węgrzech, w Rumunii i w Rzeczypospolitej Polskiej (analiza prawnoporównawcza)*, „Gubernaculum et Administratio” nr 1(21)/2020,

- s. 7–26, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/dlibra/docmetadata?id=6111&from=publication>, doi 10.16926/gea.2020.01.01 (dostęp: 11.01.2025).
- Katz R., *A Theory of Parties and Electoral Systems*, Baltimore 1980.
- Komunikat Centralnego Biura Wyborczego z 8 czerwca 1990 roku, https://www.roaep.ro/alegeri_1990/wp-content/uploads/81-82.pdf (dostęp: 02.01.2025).
- Komunikat Centralnego Biura Wyborczego z dnia 28 listopada 2019 roku, https://prezidentiale2019.bec.ro/wp-content/uploads/2019/11/com_cp_11.pdf (dostęp: 02.01.2025).
- Konstytucja Rumunii z dnia 21 listopada 1991 roku (jednolity tekst opublikowany w „Monitorul Oficial al României” cz. I, nr 767), tłum. A. Cosma, https://biblioteca.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/03/Rumunia_pol_010711.pdf (dostęp: 11.01.2025).
- Marian C.G., King R.F., *Plus ça change: Electoral law reform and the 2008 Romanian parliamentary elections*, “Communist and Post-Communist Studies” 43 (1), 2010, s. 7–18, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.01.004> (dostęp: 02.01.2025).
- McGrath S., *Who is Calin Georgescu, the far-right populist who won the 1st round of Romania's presidential race?*, <https://apnews.com/article/romania-election-president-europe-georgescu-90bebd251cb1376ee654c58d90afa956> (dostęp: 02.01.2025).
- Mungiu-Pippidi A., *Politica după comunism: structură, cultură și psihologie politică*, Bukareszt 2002.
- Oficjalna strona internetowa Narodowego Związku na rzecz Rozwoju Rumunii, <https://noulunpr.ro/> (dostęp: 02.01.2025).
- Oficjalna strona internetowa Partii Demokratyczno-Liberalnej, <http://www.pdl.org.ro/index.php?page=PDL&textPag=14> (dostęp: 02.01.2025).
- Oficjalna strona internetowa Partii Liberalno-Reformatorskiej, <http://www.plr-liberalii.ro/> (dostęp: 02.01.2025).
- Oficjalna strona internetowa Partii Narodowo-Liberalnej, <https://pnl.ro/istoria-noastra/> (dostęp: 02.01.2025).
- Oficjalna strona internetowa Sojuszu na rzecz Jedności Rumunów, <https://partidulaur.ro/> (dostęp: 02.01.2025).
- Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego Rumunii z dnia 24 lutego 2020 roku, <https://www.ccr.ro/comunicat-de-presa-24-februarie-2020/> (dostęp: 16.01.2025).
- Pasti V., *România în tranziție: căderea în viitor*, Bukareszt 1995.
- Petrescu D., *Entangled Revolutions: The Breakdown of the Communist Regimes in East-Central Europe*, Bukareszt 2014.
- Popescu L., *A Change of Power in Romania: The Results and Significance of the November 1996 Elections*, “Government and Opposition”, no. 32(2), 1997, s. 172–186.
- Popescu M., *The parliamentary and presidential elections in Romania, November 2000*, “Electoral Studies” 22, 2003, s. 325–335.
- Radu A., Buti D., *Trei decenii de alegeri. Dinamica sistemul de partide în România postcomunistă (1990–2020)*, „Sfera Politicii” nr. 3–4 (205–206) / 2020, s. 3–23.
- Romanian Prime Minister Transfer Moves Forward Following Settlement Of Teacher Strike*, Radio Free Europe, <https://www.rferl.org/a/romanian-prime-minister-transfer-teacher-strike/32455993.html> (dostęp: 02.01.2025).
- Rosca I., *Presedintele Klaus Iohannis a promulgat Legea alegerilor parlamentare*, HotNews, <https://hotnews.ro/presedintele-klaus-iohannis-a-promulgat-legea-alegerilor-parlamentare-512482> (dostęp: 11.01.2025).
- Rus A., *Mineriadele: între manipulare politică și solidaritate muncitorească*, Bukareszt 2007.
- Sobolewska-Myślik K., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2006.
- Sokolewicz W., *Pomiędzy systemem parlamentarno-gabinetowym a systemem prezydencko-parlamentarnym: prezydentura ograniczona, lecz aktywna w Polsce i w Rumunii*, „Przegląd Sejmowy” 1996, nr 3.

Stan L., *Post-Communist Romania at Twenty*, Lanham 2009.

Stefoi E., *Iliescu – A Profile of President Ion Iliescu*, “European Constitutional Law Review” no. 51/1994, s. 51–52.

Timu A., *Romania Votes in Presidential Election With Ponta in Lead*, Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-11-01/romania-votes-in-presidential-election-with-ponta-in-lead?embedded-checkout=true> (dostęp: 02.01.2025).

Tismăneanu V., *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, Nowy Jork 1993.

Traian Basescu: *Romanian impeachment vote ruled invalid*, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-19332259> (dostęp: 02.01.2025).

USR a decis să participe împreună cu PLUS pe o listă comună la europarlamentare, Agerpres, <https://www.agerpres.ro/politica/2019/02/02/usr-a-decis-sa-participe-impreuna-cu-plus-pe-o-lista-comuna-la-europarlamentare--251584> (dostęp: 02.01.2025).

Voicu G., *Pluripartisimul. O teorie a democrației*, Bukareszt 1998.

30 de ani de democrație, film dokumentalny grupy Recorder, <https://www.youtube.com/watch?v=Ubn6DXJwFg&t=8312s> (dostęp: 02.01.2025).